

“ลงแขกเกี่ยวข้าว” ประเพณีวัฒนธรรมที่ถูกกลืนหายจากสังคมโลกยุคโลกาภิวัตน์

“Long kaek keaw kao” Culture tradition lost from Globalization

Received: January 4, 2019

Revised: November 22, 2019

Accepted: December 6, 2019

เบญจภาคี เจริญมหาวิทยาลัย (Benjapak Charoenmahavit)*

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์การหายไปของประเพณีวัฒนธรรมการลงแขกเกี่ยวข้าวในสังคมไทยอีสานในปัจจุบันเป็นการศึกษาจากเอกสาร(document research) และการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่างจำนวน 5 คน โดยบทความนี้จะใช้กรอบแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างประเทศคือทฤษฎีสัจนิยมแนวคิดเสรีนิยมใหม่ และแนวคิดวาทกรรมกับอำนาจของมิเชล ฟูโก มาอธิบายการสูญหายไปของประเพณีวัฒนธรรมการลงแขกเกี่ยวข้าวของชาวอีสาน ผลการศึกษาพบว่าการสูญหายของประเพณีวัฒนธรรมการลงแขกเกี่ยวข้าวมาจากทั้งปัจจัยภายในประเทศ และปัจจัยภายนอกประเทศที่ส่งผลกระทบทำให้วิถีชีวิตชุมชนล่มสลายและประเพณีวัฒนธรรมการลงแขกเกี่ยวข้าวก็สูญหายไปพร้อมกับกระแสความเปลี่ยนแปลงของโลกยุคโลกาภิวัตน์

คำสำคัญ : ลงแขกเกี่ยวข้าว, ประเพณีวัฒนธรรม, โลกาภิวัตน์

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เบญจภาคี เจริญมหาวิทยาลัย อาจารย์ประจำสาขาวิชาคติชนวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง (benjapak99@gmail.com)

Assistant Professor Dr. Benjapak Charoenmahavit is a Lecture in The Department of Folklore at Ramkhamkhaeng University.

Abstract

This paper aims to analyze disappearance of “Long kaek keaw kao” culture tradition in Thai Esan communities. This study from document research and in-depth interviews with 5 sample groups. This paper concepts are realism, neo-liberalism and The discourse concepts and power of Michal Fucoult. The finding are The culture Tradition of “Long kaek keaw kao” disappearance by external factors and internal factors with the changing world of globalization.

Keywords: Long kaek keaw kao, Cultural tradition, Globalization

บทนำ

บทความนี้มุ่งเสนอการสูญหายไปของประเพณีการลงแขกเกี่ยวข้าวอันเป็นประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมของคนไทยที่ถูกกลืนหายไปตามกระแสของโลกยุคโลกาภิวัตน์โดยได้นำเอาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการสูญหายไปของประเพณีวัฒนธรรมการลงแขกเกี่ยวข้าวเข้ามาอธิบายซึ่งประกอบไปด้วยแนวคิดดังนี้

1. ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้แก่ ทฤษฎีสัจนิยม
2. แนวคิดเสรีนิยมใหม่
3. แนวคิดวาทกรรมของฟูโกต์

ทฤษฎีสัจนิยม(realism)เสรีนิยมใหม่(neo-Liberalism)และวาทกรรม(discourse)

สัจนิยม(realism)

สัจนิยมจะเป็นการแสวงหาความรู้ที่เชื่อว่าสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นเป้าหมายในการแสวงหาความรู้นั้นเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับธรรมชาติและเชื่อว่าสิ่งนั้นมีอยู่จริง ซึ่งแนวคิดสัจนิยมจะให้ความสำคัญกับรัฐโดยมีเป้าหมายหลักของนโยบายต่างประเทศคือการปกป้องและรักษาผลประโยชน์ของชาติเป็นหลักแต่ในความเป็นจริงของระบบโลก รัฐแต่ละรัฐจะไม่มี ความเท่าเทียมกัน ดังนั้นประเทศที่มีความสำคัญที่สุดจะกลายเป็นประเทศมหาอำนาจในระบบการเมืองโลก ทั้งนี้ Morgenthau มองว่าความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นไปด้วยความขัดแย้งและความต้องการที่จะแสวงหาอำนาจอันเป็นผลมาจากความเชื่อด้านมนุษยวิทยาที่กล่าวว่าสงครามและความขัดแย้งเกิดจากธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องการแสวงหาอำนาจในความสัมพันธ์รูปแบบต่าง ๆ (Jacobs,2014: 17) และนอกจากนี้ Morgenthau ยังให้ความสำคัญกับการศึกษาผลประโยชน์ของนโยบายต่างประเทศกับการประสานผลประโยชน์ภายในประเทศตนเองและเน้นย้ำถึงการกำหนดนโยบายเปรียบเทียบระหว่างรัฐตนเองกับรัฐอื่นๆ เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ที่เหมาะสมของประเทศตนเอง (Morgenthau, 1951, อ้างใน ภูวิน บุนนยะเวชชีวิน, 2559: 1542) แนวคิดทฤษฎีสัจนิยม จะชี้ให้เห็นถึงการที่ประเทศอังกฤษใช้นโยบายต่างประเทศโดยมีเป้าหมายหลักคือเพื่อปกป้องและรักษาผลประโยชน์แห่งชาติของประเทศตนเองแสวงหาผลประโยชน์กับประเทศที่ด้อยกว่าคือประเทศไทยโดยการให้ประเทศไทยทำสนธิสัญญาเบาว์ริงเพื่อให้ไทยเปิดเสรีทางการค้าอันจะนำกลับมาซึ่งผลประโยชน์ของประเทศอังกฤษ โดยทฤษฎีสัจนิยม มีแนวคิดและสมมุติฐาน 4 ประการดังนี้ (Robert Jackson & Georg Jorgensen, 2016: p 61-95)

1. สัจนิยมจะมองธรรมชาติของมนุษย์ในแง่ร้ายที่คอยแต่จะต่อสู้แย่งชิงผลประโยชน์กัน
2. สัจนิยมมองความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเต็มไปด้วยความขัดแย้งและมักหาทางออกโดยการทำสงครามต่อสู้กัน
3. สัจนิยมจะให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับความมั่นคงและความปลอดภัยแห่งรัฐ
4. สัจนิยมไม่เชื่อว่าระบบการเมืองระหว่างประเทศมีความก้าวหน้าเหมือนระบบการเมืองภายในประเทศ

เสรีนิยมใหม่(neo-liberalism)

อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่จะมองตลาดเป็นกลไกในการจัดการเศรษฐกิจที่เกี่ยวกับการค้าระหว่างประเทศ คือมองว่าระบบเศรษฐกิจจะเติบโตได้เต็มที่เมื่อสินค้าการบริการและทุนสามารถเคลื่อนย้ายได้ อย่างเสรีมีอิสระปราศจากการแทรกแซงและการควบคุมโดยรัฐบาล นี่คือนโยบายเศรษฐกิจกระแสหลักที่ ครอบงำโลกในช่วง 2-3 ทศวรรษสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่ 20 ไม่ว่าประเทศจะเป็นอุตสาหกรรม หรือเกษตรกรรม ร่ำรวยหรือ ยากจน เป็นเจ้าหนี้หรือลูกหนี้ หากต้องการเห็นเศรษฐกิจของประเทศเติบโตก็ต้องใช้นโยบายการค้าเสรีผ่านยานานเอกของประเทศมหาอำนาจอย่างอเมริกาที่ได้วางแนวทางนั้นคือ “ฉันทมติแห่งวอชิงตัน”(Washington Consensus) ที่เป็นยานานเอกของระบบทุนนิยมเพื่อให้กลุ่มประเทศในโลกที่สามต้องเดินตามเส้นทางที่ได้รับการออกแบบไว้ โดยมาพร้อมกับคำเชิญชวนและโฆษณาที่สวยหรูถึงความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจในระบบทุนนิยม ซึ่งถ้าหากทุกประเทศนำไปปฏิบัติก็จะบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดคือการเจริญเติบโตและการมีเสถียรภาพทางด้านเศรษฐกิจภายใต้ระบบทุนนิยมเสรี(ริงสรร์ค ธนะพรพันธ์, 2548) อุดมการณ์การทำงานของเสรีนิยมใหม่นี้จะผ่านการพัฒนาแบบโลกไร้พรมแดนอันจะนำมาซึ่งกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีการเชื่อมติดต่อกันทั่วโลก (ริงสรร์ค ธนะพรพันธ์, อานันท์ กาญจนพันธ์, 2552: 10)

แนวคิดวาทกรรม(discourse) ของฟูโกต์

แนวคิดนี้ ยึดหลักว่า การทำงานของตลาดเสรีจะทำงานผ่านวาทกรรมการพัฒนาซึ่งจะมีลักษณะของการครอบงำโดยวาทกรรม ซึ่งวาทกรรมจะเป็นการสร้างคามหมายหรืออัตลักษณ์ขึ้นมาเพื่อให้คนยอมรับว่าเป็นความจริง(ริงสรร์ค ธนะพรพันธ์, อานันท์ กาญจนพันธ์, 2552: 11) ซึ่งแนวคิดนี้ฟูโกต์มองว่าวาทกรรมเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยสังคมทั้งโดยกลุ่มที่ครองอำนาจ และกลุ่มที่ต่อต้านอำนาจ วาทกรรมจัดเป็นเทคโนโลยีทางอำนาจที่ถูกใช้ทั้งการเก็บกด ปิดกั้น และจัดระเบียบวิถีชีวิตของคนในสังคม วาทกรรมเป็นการสถาปนาอำนาจของความรู้ที่มีความสัมพันธ์กันโดยเชื่อว่าอำนาจ ความจริง และความรู้ต่าง ๆ ในสังคมล้วนเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น ผลิตซ้ำและถ่ายทอดผ่านกลไกทางสังคมซึ่งอำนาจนี้จะไม่ใช่การบีบบังคับ(coercion) ชูเชิญ หรือการใช้กำลัง(hard power) หรือการใช้เป็นเครื่องมือในการเจรจาต่อรอง(soft power) แต่จะเป็นอำนาจที่แฝงมากับความรู้ (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอบาร, 2542: 25) ซึ่งความรู้หรือความจริงที่ถูกสร้างขึ้นมานั้นไม่ว่าจะถูกสร้างโดยกลุ่มผู้ครองอำนาจหรือกลุ่มที่ต่อต้านอำนาจต่างก็ตกอยู่ภายใต้วาทกรรมนั้นก็คืออำนาจทำให้ความเชื่อของคนในยุคหนึ่ง ๆ กลายเป็นความรู้ชุดหนึ่งขึ้นมา กล่าวคืออำนาจทำให้ชุดของความรู้ในยุคหนึ่ง ๆ กลายเป็นความจริงขึ้นมา (อรวรรณ ปิลันธน์โอบาวา ,2546: 45)

แนวคิดทั้ง 3 นี้จะนำมาอธิบายการสูญหายของประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าวในโลกยุคสมัยใหม่ (Modern) และหลังสมัยใหม่ (Post-Modern) ซึ่งเป็นยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและการเปลี่ยนแปลงนี้ได้ครอบคลุมไปทั่วโลก นำไปสู่การแตกสลายชนิดที่มนุษย์ชาติไม่เคยประสบมาก่อน (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2557: 5) พร้อมกับการสูญหายของประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิม การเปลี่ยนแปลงอย่างครอบคลุมครั้งใหญ่นี้ถูกจัดรวมเข้าด้วยกันภายใต้ฉลากที่ตราว่า “โลกาภิวัตน์” (globalization) (Mathias Risse, 2012: p 1) และความปั่นป่วนที่ถือกำเนิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากกระแสโลกาภิวัตน์นี้ได้ส่งผลกระทบต่อไปทั่วโลกไม่ว่าจะเป็นผลกระทบทางด้านการเมือง คือการสร้างประชาธิปไตยให้เป็นรูปแบบการปกครองที่เป็นสากลที่คนยอมรับกันทั่วโลก สร้างสิทธิมนุษยชน สิทธิเสรีภาพของมนุษย์ รูปแบบการปกครองที่ดีคือการมีธรรมาภิบาล (good governance) (ธีรยุทธ บุญมี, 2547: 18) ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจทำให้เกิดการปฏิรูประบบเศรษฐกิจแบบเสรีส่งผลทำให้ระบบทุนนิยมแผ่ขยายออกไปครอบคลุมเกือบทุกส่วนของโลก เกิดการขยายตัวของ การค้าระหว่างประเทศ การเพิ่มขึ้นของทุนระหว่างประเทศทำให้เศรษฐกิจของภูมิภาคต่าง ๆ เชื่อมโยงพึ่งพาซึ่งกัน และกันเพิ่มมากขึ้นจนกลายเป็นหมู่บ้านโลกที่ข้อมูลข่าวสารเชื่อมโยงถึงกันได้หมด มีการปฏิรูปเศรษฐกิจทั้ง ทางด้านการค้า การเงิน การลงทุนเพื่อเปิดเสรีทางการค้า สิ่งเหล่านี้เป็นความต้องการของประเทศที่พัฒนาแล้ว การผลิตเป็นไปตามความต้องการของตลาดเน้นการผลิตเพื่อการค้าทดแทนการผลิตแบบดั้งเดิมหรือแบบครัวเรือน เกิดระบบการผลิตแบบอัตโนมัติ มีการนำเทคโนโลยีและเครื่องจักรเข้ามาช่วยในการผลิต ควบคุมการผลิต เน้นการผลิตคราวละมาก ๆ เพื่อผลกำไรที่มากขึ้น ซึ่งความไม่รู้จักพอของระบบทุนนิยมได้ทำลายวิถีการดำเนินชีวิต และความเป็นอยู่ของมนุษย์ รวมทั้งการทำลายสภาพแวดล้อมธรรมชาติลงอย่างยับเยินและเพิ่มมากขึ้นทุก ๆ ขณะ (เอกวิทย์ ณ ถลาง และคนอื่น ๆ, 2551: 7) และที่สำคัญกระแสของโลกาภิวัตน์ได้ส่งผลกระทบต่อทางด้านสังคมและ วัฒนธรรมโดยเฉพาะประเทศไทย การหลั่งไหลเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตกไม่ว่าจะเป็นกระแสของวัตถุนิยม บริโภคนิยม จนส่งผลให้เกิดการดำเนินตามวิถีชีวิตของทุนนิยมสมัยใหม่ มีการใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อ บ้าแพชั่น บ้าตามกระแสซีสต์ต่างประเทศ และก่อให้เกิดพฤติกรรมลอกเลียนแบบ ทำให้ค่านิยมที่ดั้งเดิมทางวัฒนธรรมของไทย เสื่อมถอย เป็นเหตุให้คนในสังคมไทยจำนวนมากหันไปยกย่องวัตถุมากกว่าจิตใจ มุ่งแต่แสวงหาผลประโยชน์เพื่อ ตนเองมากกว่าส่วนรวม การช่วยเหลือเกื้อกูลและการพึ่งพาอาศัยกันลดน้อยถอยลง การผลิตมุ่งแสวงหากำไรและ ใช้เครื่องจักรเทคโนโลยีมาใช้ในการผลิตเพื่อลดต้นทุนเพราะต้องการกำไรเพิ่มขึ้นจากเดิม และนอกจากนี้โลกาภิ วัตน์ยังส่งผลกระทบต่อประเพณีวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมอันเป็นรากฐานความสัมพันธ์ของคนในชุมชนทำให้วิถีการดำเนิน ชีวิตของคนในสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของทุนนิยมโลกาภิวัตน์ ความมีน้ำใจช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน ใน ด้านต่าง ๆ ลดลงไม่ว่าจะเป็นการช่วยเหลือกันทางการผลิตพืชผลทางการเกษตร เช่น การทำนา เกี่ยวข้าว ซึ่ง สิ่งเหล่านี้แทบจะไม่หลงเหลืออยู่เลยในชุมชนเพราะการใช้แรงงานทางด้านต่าง ๆ ล้วนตีค่าเป็นเงินตราแทบทั้งสิ้น ส่งผลทำให้สังคมกลายเป็นสังคมที่ต่างคนต่างอยู่ แยกแยะเอารอดเอาเปรียบกัน ปรากฏการณ์ทั้งหลายเหล่านี้ล้วน เป็นปัญหาอันเกิดมาจากกระแสทุนนิยมโลกาภิวัตน์แทบทั้งสิ้น

จากความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีส่งผลทำให้วิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์และการ ดำเนินกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ระบบการผลิตที่เป็นระบบครอบครัวค่อย ๆ หมดไป การ ผลิตก็ค่อย ๆ เปลี่ยนจากบ้านไปเป็นโรงงาน (ธีรยุทธ บุญมี, 2547: 60) ส่งผลทำให้ผู้คนเริ่มอพยพกันเข้ามาทำงาน

ในเมืองหลวง ทั้งชนบทไว้เหลือเฉพาะแรงงานที่เป็นคนในวัยเกษียณ ทั้งพ่อแม่ที่แก่ชราให้อยู่กันตามลำพังกับลูกหลานที่ยังเล็กอยู่ ประเพณีวัฒนธรรมทางการผลิตของชุมชนที่เคยช่วยเหลือเกื้อกูลกันก็เริ่มจะอันตรายหายไปจากชุมชนตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประชากรวัยทำงานมีจำนวนลดลง ผู้คนเหล่านี้เดินทางเข้ามาทำงานในกรุงเทพมหานคร ทั้งให้พ่อแม่ ปู่ย่า ตายายเป็นผู้เลี้ยงดูเด็ก ๆ โดยส่วนใหญ่มีกินมีใช้รอดตัวเพราะได้เงินที่ลูก ๆ ส่งไปให้จากกรุงเทพฯ (วอลเดน เบนโลและคนอื่น ๆ, 2542: 122) ผลของการพัฒนาทางด้านการเกษตรและการเปลี่ยนระบบการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการในระบบทุนนิยมทำให้ระบบการผลิตแบบดั้งเดิมของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป โลกาวัดนี้ไม่ได้เข้ามาแค่ทำให้ระบบการผลิตของชุมชนเปลี่ยนแต่โลกาวัดนี้ทำให้ระบบการพึ่งพาอาศัยของคนภายในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปด้วย จากประเพณีวัฒนธรรมการผลิตที่ชุมชนเคยมีร่วมกันโดยที่ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมที่คอยเกื้อโยงยึดเหนี่ยวถักร้อยจิตใจของคนภายในชุมชนให้มีความสมัครสมานสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันแต่ ณ เวลานี้ประเพณีเหล่านั้นก็ ค่อย ๆ เลือนหายไปจากสังคมไทยในปัจจุบัน วัฒนธรรมประเพณีบางอย่างถูกกลืนหายไปโดยไม่หลงเหลือร่องรอยไว้ให้อนุชนคนรุ่นหลังได้เห็นถึงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม หรือบางประเพณีวัฒนธรรมก็ถูกกลืนเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัยนิยม บางอย่างก็ถูกเปลี่ยนแปลงความหมายและคุณค่าที่มีมาแต่เดิมกลีบกลายเป็นการพนันขันต่อส่งเสริมอบายมุขแก่คนรุ่นใหม่ละทิ้งบทบาทและความหมายที่ดั้งเดิมเช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่วันสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง ประเพณีบุญผะเหวด (บุญพระเวสสันดร) และประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าว เป็นต้น

ความเป็นมาของประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าว

ประเพณีการลงแขกเกี่ยวข้าวมีมาตั้งแต่สมัยโบราณแต่ไม่ทราบแน่ชัดว่าเกิดขึ้นในสมัยใดแต่จากหนังสือประชุมกฎหมายประจำศกของเสถียร ลายลักษณ์ และคณะ(ม.ป.ป.) ได้กล่าวถึงการการทำเกษตรกรรมโดยเฉพาะการทำนา ว่ามีกันอย่างแพร่หลายในสมัยช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จนทำให้ข้าวกลายเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของไทย นอกจากนั้นยังได้กล่าวถึงประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าวในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นว่า “ในทุก ๆ ประเทศที่มีที่ดินเหลือเฟือมักจะหากรรมกรรับจ้างไม่ค่อยได้ เพราะใครๆก็อยากมีไร่นาเป็นของตนเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ชาวนาจึงต้องพึ่งพาอาศัยแรงงานจากเพื่อนบ้าน เมื่อถึงคราวที่จะต้องระดมแรงงานทำการที่สำคัญเป็นการเร่งด่วน เช่น การเกี่ยวข้าวเพื่อนบ้านที่ได้รับการขอแรงจะพากันไปช่วยทำงานโดยไม่คิดค่าแรงเพราะหวังจะได้รับการตอบแทนเช่นเดียวกันกับตอนที่ตนจะระดมแรงบ้าง การขอแรงเพื่อนบ้านดังกล่าวเรียกว่า “การลงแขก” การช่วยเหลือกันและกันในสังคมชาวนาเป็นสิ่งจำเป็นและเป็นวัฒนธรรมที่ก่อประโยชน์หลายอย่าง เช่น ทำให้เกิดความสามัคคีขึ้นในสังคม ทำให้เกิดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่เพื่อนบ้านและทำให้เกิดความจงรักภักดีต่อสังคมของตน การลงแขกมิใช่จำเพาะมีแต่ในเมืองไทยยังปรากฏว่ามีอยู่ทั่วไปในชุมชนชาวนาที่ขาดแคลนแรงงาน กรรมกรทุกประเทศไม่ว่าจะเป็นเมืองจีน แขกหรือเมืองฝรั่งและยังปฏิบัติกันอยู่ทุกวันนี้” (ชัย เรื่องศิลป์, 2527: 127) ซึ่งสอดคล้องกับงานเขียนของ พิทยา ว่องกุลที่กล่าวถึง ความหมายของการลงแขก ไว้ว่า (พิทยา ว่องกุล, 2542: 85) คำว่า “ลงแขก” หมายถึง การแลกเปลี่ยนแรงงานช่วยเหลือกันในการผลิต โดยที่การลงแขกในภาคอีสาน หมายถึง การบอกกล่าวขอแรงงานบรรดาญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านให้มาช่วยเหลือทางด้านแรงงานการผลิต เช่นการลงแขกดำนา การลงแขกตีข้าว และการลงแขกเกี่ยวข้าว เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมการลงแขกเกี่ยวข้าวจะเป็นการบอกกล่าวญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง คนภายในชุมชนให้มาช่วยเกี่ยวข้าวเพื่อให้งานเสร็จเร็วขึ้น กิจกรรมการลงแขกเกี่ยวข้าวนี้มี

ส่วนสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในหมู่บ้าน ซึ่งในอดีต คนไทยอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยกัน ใครทำอะไรที่หนักหนาเกินความสามารถของครอบครัวตน หรือเร่งจะให้งานเสร็จรวดเร็ว มักจะให้อ่านขอความช่วยเหลือเพื่อนบ้านหรือถ้าไม่ได้บอกกล่าว เพื่อนบ้านพอรู้ข่าวก็จะแห่มาช่วยเหลือทำงานนั้นไปจนเสร็จ โดยเจ้าของงานจะหุงหาอาหารไว้เลี้ยงแขก ซึ่งต่างคนต่างผลัดเปลี่ยนเวียนกันไปช่วยเหลือกันจนงานเสร็จสิ้นลงทั้งหมด วิถีปฏิบัติของคนในอดีตที่แสดงให้เห็นถึงการช่วยเหลือและพึ่งพากันทางด้านแรงงานบ่งบอกถึงความสมัครสมานสามัคคีของชาวมุขชนในสมัยก่อนเป็นอย่างดีและความสามัคคี การพึ่งพาช่วยเหลือซึ่งกันและกันนี้ เป็นการแสดงออกถึงการมีกิจกรรมร่วมกันของชาวบ้านผ่านประเพณีวัฒนธรรมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณดั่งจะเห็นได้จากคำกล่าวของคนโบราณที่ได้กล่าวถึงการลงแขกเกี่ยวข้าวในช่วงปี พ.ศ. 2470-2480ว่า “ถ้าหากบ้านใครจะมีงานต่างๆ ก็จะวานกันดำข้าว และเกี่ยวข้าว เมื่อถึงเวลาเกี่ยวข้าวบางเจ้าก็ลงแขกเกี่ยวข้าว คนเกี่ยวเป็นสิบบางแห่งเป็นร้อย นา 20 ไร่ เกี่ยววันเดียวหมด (ศิลปวัฒนธรรม, 2557) จะเห็นได้ว่าประเพณีการลงแขกเกี่ยวข้าวเป็นวิถีปฏิบัติของชุมชนชาวเกษตรกรไทยที่ยึดถือกันมาตั้งแต่สมัยโบราณด้วยเหตุที่สังคมไทยเป็นสังคมที่มีความอบอุ่นอารี ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อยู่ด้วยกันเหมือนระบบญาติพี่น้อง จึงส่งผลทำให้ชาวมุขชนเกิดความรักใคร่ช่วยเหลือพึ่งพากันโดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมของเกษตรกรไทยที่มีความผูกพันอยู่กับอาชีพทางด้านเกษตรกรรม เพราะเมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวเกษตรกรจะมาช่วยเหลือ แลกเปลี่ยนแรงงานกันเพื่อให้งานเสร็จเร็วด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่มาของประเพณีการลงแขกเกี่ยวข้าว

การก่อเกิดและการสูญหายของประเพณีการลงแขกเกี่ยวข้าว

ประเทศไทยถือได้ว่าเป็นประเทศเกษตรกรรมอุดมสมบูรณ์ดังคำโบราณที่กล่าวไว้ว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” มาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีซึ่งประชากรส่วนใหญ่ที่ประกอบอาชีพทางการเกษตร พระมหากษัตริย์ทรงปกครองแผ่นดินแบบ “พ่อปกครองลูก” ประชาชนมีอิสระในการทำมาหากิน และประชาชนสามารถมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่ตนได้หักร้างถางพงบุกเบิกเพื่อทำการเกษตรจึงทำให้มีไร่นาเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ต่อมาประมาณราว พ.ศ.1893-พ.ศ.2310 ซึ่งตรงกับสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้มีการพัฒนาทางการเกษตร มีการจัดระบบชลประทาน จัดการที่ดินรกร้างว่างเปล่าเพื่อทำการเกษตรโดยรัฐได้สนับสนุนให้ราษฎรทำนาเพิ่มมากขึ้น เพราะรัฐจะได้เก็บภาษีทางข้าวขึ้นฉางหลวงเพื่อนำไปทำนุบำรุงประเทศ ข้าวจึงเป็นพืชผลทางการเกษตรที่สำคัญ และมีการขยายพื้นที่เพาะปลูกอย่างกว้างขวางทำให้กรุงศรีอยุธยามั่งคั่งเพราะมีการส่งออกข้าวไปขายยังต่างประเทศด้วย (www.archives.psd.ku.ac.th) ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นสภาพเศรษฐกิจได้เริ่มขยายตัวและเจริญรุ่งเรืองมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 ประเทศไทยได้มีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ มีการส่งออกพืชผลทางการเกษตรที่สำคัญได้แก่อ้อย พริกไทย และข้าว เป็นต้น และข้าวก็เป็นพืชผลทางการเกษตรสำคัญที่ไทยมีการส่งออกไปขายยังต่างประเทศ จนทำให้ชาวนาทำการเพาะปลูกข้าวเพิ่มมากขึ้นและนับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาการปลูกข้าวก็ได้แพร่หลายกระจายครอบคลุมไปทั่วพื้นที่การเพาะปลูกทางด้านเกษตรกรรม จากระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2393-พ.ศ.2452 เนื้อที่ในการทำนาของประเทศไทยเพิ่มขึ้นเกือบเท่าตัวแต่จำนวนพลเมืองกลับเพิ่มขึ้นเพียง 1 ใน 3 เท่านั้น การที่เนื้อที่นาเพิ่มขึ้นเท่าตัวไม่ใช่เป็นเพราะการเพิ่มขึ้นของพลเมืองแต่เกิดจากการที่ชาวนานิยมทำนาเพื่อขายผลผลิตแทนการทำนาเพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง (ชัย เรื่องศิลป์, 2527:323) ทั้งนี้เพราะระบบการผลิตในสมัยนั้นยังไม่มีเครื่องมือทันสมัยช่วย และเมื่อมีการทำนา

กันอย่างแพร่หลายจึงทำให้เกิดการพึ่งพาแรงงานกันขึ้นไม่ว่าจะเป็นทั้งการดำนา การนวดข้าว และการเกี่ยวข้าว เพื่อให้งานเสร็จเร็ว ชาวนาจึงมีการเกณฑ์แรงงานมาช่วยเหลือซึ่งกันและกันเรียกว่า “การลงแขก” ซึ่งการขอแรงช่วยเหลือกันในลักษณะนี้แล้วส่วนใหญ่จะเป็นในสังคมเกษตรกรรมจนกลายเป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติร่วมกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันก่อให้เกิดประเพณีวัฒนธรรมที่ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน พึ่งพาอาศัยช่วยเหลือซึ่งกันและกันในฤดูกาลเก็บเกี่ยวจนกลายเป็นประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าวสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญทางระบบเศรษฐกิจของไทยเกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ที่ไทยได้ลงนามทำสนธิสัญญาเบาว์ริง(Bowring Treaty) ซึ่งเป็นสนธิสัญญาที่ราชอาณาจักรสยามทำกับสหราชอาณาจักรลงนามเมื่อวันที่ 18 เมษายน พ.ศ 2398 โดยเซอร์จอห์น เบาว์ริงราชทูตที่ได้รับการแต่งตั้งจากสมเด็จพระบรมราชินีนาถคือเรียโดยสนธิสัญญานี้มีสาระสำคัญคือการเปิดเสรีทางการค้ากับต่างประเทศ ผลของสนธิสัญญาเบาว์ริงทำให้ข้าวกลายเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญที่สุดของไทย (ชัย เรื่องศิลป์, 2527) ซึ่งก่อนหน้านั้นระบบเศรษฐกิจของไทยเป็นระบบเศรษฐกิจแบบผูกขาดทางการค้าโดยพระคลังสินค้า กล่าวคือ การผลิตที่สำคัญเป็นการผลิตทางเกษตรกรรม การค้าขายกับต่างประเทศอยู่ในความควบคุมของพระคลังสินค้า ต่อมาหลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ประเทศไทยได้มีการค้าขายกับต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น ระบบการค้าแบบเสรีส่งผลทำให้เศรษฐกิจแบบพึ่งพาตัวเองน้อยลง มีการส่งสินค้าทางการเกษตรออกไปขายยังต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะข้าว ได้มีการส่งไปขายยังต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น นับตั้งแต่ พ.ศ 2398 เป็นต้นมาชาวนาก็ขยายการผลิตข้าวเพื่อการส่งออกเพิ่มมากขึ้น ทำให้การปลูกพืชอื่น ๆ ที่จำเป็นในการครองชีพน้อยลง และความจำเป็นในการใช้แรงงานก็มีมากขึ้น แต่ในขณะนั้นคนไทยยังติดอยู่ในระบบไพร่และทาส ดังนั้นในสมัยรัชกาลที่ 4 พระองค์ทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นในการผลิตข้าวเพื่อส่งออกจึงสนับสนุนให้ลดหย่อนการเกณฑ์แรงงานในระบบไพร่ลงเพื่อให้ราษฎรได้ใช้เวลาในการทำนามากขึ้น ดังนั้นความจำเป็นในการใช้แรงงานดังที่กล่าวมาจึงมีส่วนผลักดันให้เกิดการยกเลิกระบบไพร่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งส่งผลทำให้มีแรงงานเสรีในตลาดแรงงานเพิ่มมากขึ้น อันเป็นเหตุให้การลงทุนทางด้านธุรกิจการค้าและการอุตสาหกรรมขยายตัวเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก(วิชัย เทียนถาวร, 2561) จึงส่งผลให้ข้าวกลายเป็นสินค้าหลักในการส่งออกไปขายยังต่างประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 และนอกจากนี้รัฐยังได้ส่งเสริมให้เกษตรกรเพาะปลูกข้าวเพิ่มมากขึ้นโดยการจัดประกวดพันธุ์ข้าว ผลปรากฏว่าการประกวดครั้งนั้นทำให้ชาวไทยมีการพัฒนาพันธุ์ข้าวให้ดียิ่งขึ้นและมีชื่อเสียงไปทั่วโลก (www.archives.psd.ku.ac.th) และในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการขุดคลองเป็นจำนวนมากเพื่อใช้ประโยชน์ทางด้านเกษตร ผลของการขุดคลองโดยเฉพาะคลองรังสิตทำให้ผู้คนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณทุ่งคลองรังสิตมากขึ้น ทำให้การส่งออกข้าวขยายตัวและเติบโตขึ้นเป็นอย่างมากส่งผลทำให้คนหันมาสนใจลงทุนในการทำนามากขึ้น อีกทั้งรัฐบาลก็ได้ส่งเสริมให้ชาวนามีการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์และเครื่องมือเครื่องใช้สมัยใหม่เพื่อสนับสนุนให้ได้ผลผลิตมากขึ้นกว่าเดิมและเพื่อที่รัฐจะได้เก็บภาษีในอัตราที่สูงขึ้นกว่าเดิมด้วย (เฉลิม ตุงคะมณี, 2491)

การเรียกเก็บภาษีในอัตราที่สูงเป็นเหตุให้เกษตรกรมีความกระตือรือร้นที่จะเพิ่มปริมาณการผลิตข้าว ขึ้นมาขายเพื่อนำเงินมาจ่ายภาษีในอัตราที่สูง และเมื่อมีผลกำไรจากการขายข้าว เงินที่เหลือเกษตรกรจะนำไป จับจ่ายใช้สอยซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคจากพ่อค้า กลายเป็นวัฏจักรของการผลิตสินค้าเพื่ออุตสาหกรรมแทนการ ผลิตเพื่อยังชีพทำให้เกษตรกรมีเงินหมุนเวียนจับจ่ายใช้สอยกันอย่างทั่วบ้านทั่วเมือง ซึ่งสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ กลายเป็นจุดเริ่มต้นของการนำไปสู่ระบบทุนนิยม(กรกิจ ดิษฐาน, 2561) โดยผ่านสนธิสัญญาเบาว์ริงในสมัย รัชกาลที่ 4 ส่งผลทำให้การตลาดและการผลิตสินค้าเป็นไปอย่างเสรี มีการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการผลิตเพื่อ ลดต้นทุนค่าจ้างแรงงานลงและได้ผลกำไรมากขึ้น การผสมผสานทางเศรษฐกิจในระดับโลกเป็นไปตามกระแสทุน นิยมที่การผลิตเป็นไปเพื่อทำกำไรและใช้แรงงานที่มีค่าจ้าง ระบบการผลิตทำให้เกิดการแข่งขันกันอย่างรุนแรง มากขึ้นและแรงงานก็ถูกบีบบังคับให้ต้องแข่งขันแย่งงานกันเพิ่มขึ้นไปด้วยเหมือนเงาตามตัว ระบบการผลิตในภาค เกษตรเปลี่ยนไปใช้เครื่องมือที่ทันสมัยแทนการใช้แรงงานคนส่งผลทำให้แรงงานจากชนบทต้องอพยพเข้าไป ทำงานในโรงงานทำให้เกิดการแข่งขัน ผู้คนเริ่มเห็นแก่ตัวเอาตัวเอาเปรียบกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลและการ พึ่งพากันน้อยลงกัน แรงงานในภาคเกษตรเหลือไว้แต่พ่อแม่เด็กและคนชรา ระบบทุนนิยมได้ทำลายประเพณี วัฒนธรรมอันดีงามที่เคยมีมาแต่ดั้งเดิม พฤติกรรมและวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ผู้คนต่างฉก ฉวยผลประโยชน์ และผลกำไรเพื่อต้องการมีชีวิตที่ดีกว่าเดิมโดยหารู้ไม่ว่าระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้เข้ามา ทำลายระบบการผลิตแบบพึ่งพาอาศัยกันของชุมชน ระบบการผลิตที่เน้นการส่งออกเพื่อหวังผลกำไรก่อให้เกิด การทำลายสภาพแวดล้อม ที่ดินเสื่อมโทรมพืชผลทางการเกษตรที่ได้รับมีจำนวนลดลงส่งผลให้มีการใช้ปุ๋ยเคมีและ นำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการผลิต วิถีชีวิตของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปภายใต้คำโฆษณาชวนเชื่อของประเทศ มหาอำนาจที่ต้องการแสวงหาผลประโยชน์จากประเทศที่ด้อยกว่าและหลงเชื่อว่าระบบทุนนิยมจะนำความมั่งคั่ง และร่ำรวยมาให้ แต่ในความเป็นจริงทุนนิยมที่มาพร้อมกับกระแสของโลกาภิวัตน์ไม่เคยทำให้ใครรวยเลย (Ha-joon chang, 2010: 287) ยิ่งไปกว่านั้นยังทำให้ระบบสังคม ประเพณีวัฒนธรรมที่ดีงามต้องล่มสลายไป พร้อมกับการสูญหายของวิถีชีวิตที่เกี่ยวกับวิถีการดำรงชีวิตตามแนวทางเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม สอดคล้องกับ การให้คำสัมภาษณ์ของเกษตรกรในจังหวัดมหาสารคามถึงประเพณีการลงแขกเกี่ยวข้าวของคนไทยแถว ภาคอีสานที่นับวันจะไม่หลงเหลือร่องรอยให้เห็นอีกต่อไป ดังคำสัมภาษณ์ของ นางสมจิตร พลจารย์ อายุ 65 ปี เกษตรกรชาวบ้านสำโรง ตำบลเม็กดำ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม ที่ได้กล่าวถึงการลงแขกเกี่ยวข้าวว่า “สมัยก่อนเมื่อ30-40 ปีมาแล้วพอถึงช่วงฤดูเก็บเกี่ยว ถ้าต้องการให้งานเสร็จอย่างรวดเร็วก็จะไปบอกกล่าวญาติ พี่น้อง เพื่อนฝูงในหมู่บ้านให้มาช่วยเกี่ยวข้าว และถ้าเกี่ยวข้าวของตัวเองเสร็จแล้วก็จะไปช่วยเกี่ยวข้าวของ คนอื่นต่อไป เหมือนเป็นการช่วยแรงงานแทนค่าจ้างที่เป็นเงิน แต่สมัยนี้การลงแขกเกี่ยวข้าวไม่มีแล้วเพราะ ส่วนมากแรงงานก็จะไปทำงานรับจ้างตามโรงงานที่ต่างจังหวัดหรือในกรุงเทพฯกันหมด” (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 7 พฤศจิกายน 2561) และสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ นายน้อย นางสีคุณ อายุ 57 ปี เกษตรกร ชาวบ้านเม็กดำ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม ที่ได้กล่าวถึงการลงแขกเกี่ยวข้าวว่า “เมื่อก่อนพอที่นาใคร ข้าวโตเต็มที่ก็จะไปช่วยกันเกี่ยวข้าวเป็นที่สนุกสนาน มีการพบปะพูดคุยถามสารทุกข์สุกดิบกันในช่วงฤดูกาลเก็บ เกี่ยวนี้แหละ ได้สนทนาล้อมวงกินข้าวด้วยกัน แต่ต่อไปนี่คงจะหายากแล้วละเพราะทุกอย่างต้องจ้างเป็นเงิน ทั้งนั้น และส่วนมากก็จะใช้รถเกี่ยวข้าวกันหมดมันจะเสร็จเร็วและไม่ต้องใช้แรงงานมาก อีกอย่างหนึ่งคือการใช้รถ เกี่ยวข้าวมันจะสามารถลดต้นทุนได้มากกว่าการจ้างคนเกี่ยวข้าวเพราะต้องเสียค่าใช้จ่ายทั้งค่าอาหาร ค่าเหล้ายา

กาแพ” (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 7 พฤศจิกายน 2561) จากคำสัมภาษณ์ของเกษตรกรทั้งสองคนดังที่ยกมา แสดงให้เห็นว่า การที่สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดจึงมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน จนกลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อๆ กันมาแต่ในปัจจุบันประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าวแทบจะไม่มีหลงเหลืออยู่เลย เว้นเสียแต่ว่า หน่วยงานราชการจะจัดให้มีขึ้นบ้างเป็นครั้งคราวเท่านั้นเพื่อเป็นการโปรโมตว่ายังมีการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ แต่ก็ไม่ได้เป็นการอนุรักษ์แบบยั่งยืน ดังจะเห็นได้จากการสัมภาษณ์ นางณิชากร โพเทพา อายุ 49 ปี เกษตรกรชาวบ้านโพธิ์ชัย อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ที่กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “ประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าวแบบสมัยเก่าจะมีอยู่เฉพาะช่วงที่ทางโรงพัก(สถานีตำรวจ)จัดเกี่ยวข้าวเท่านั้น นอกจากนั้นพอถึงหน้าเกี่ยวข้าวก็จะมีแต่จ้างแรงงานหรือบางครั้งก็จะเป็นใช้รถเกี่ยวข้าวเพราะจะลดต้นทุนได้มาก เด็กรุ่นใหม่ไม่ค่อยคนนักที่จะรู้จักประเพณีเกี่ยวข้าวเพราะไม่มีให้เห็นเหมือนสมัยก่อนหรือไม่บางที่เรียนจบก็เข้าไปทำงานที่โรงงานในกรุงเทพฯ ส่งเงินมาให้พ่อแม่จ้างรถเกี่ยวแทน เคียวนี่เด็ก ๆ เขาไม่มาเกี่ยวข้าวกันแล้ว” (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 15 พฤศจิกายน, 2561) ปัจจุบันหน่วยงานภาครัฐได้เข้ามาเพื่อที่จะฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรมเพื่อการอนุรักษ์และเพื่อการคงอยู่ของประเพณีวัฒนธรรมการลงแขกเกี่ยวข้าวให้ดำรงอยู่คู่สังคมไทย นั้นนับเป็นทางออกหนึ่งที่ดีได้ว่าทางภาครัฐพยายามที่จะอนุรักษ์ประเพณีการลงแขกเกี่ยวข้าวแต่ทว่ากิจกรรมที่จัดขึ้นมาเป็นเพียงการจัดแบบผิวเผิน ขาดการสำนึกร่วมกันของชุมชน และขาดการตระหนักรู้ถึงคุณค่าและความสำคัญของประเพณีวัฒนธรรมดังกล่าวส่งผลทำให้ประเพณีการลงแขกเกี่ยวข้าวขาดความยั่งยืน ไม่มีการสืบสานต่อกิจกรรมการจัดประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าว ซึ่งสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ นายสมพงษ์ ปิณะภา อายุ 47 ปี เกษตรกรชาวบ้านโพธิ์ชัย อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ที่กล่าวว่า “การจัดประเพณีการลงแขกเกี่ยวข้าวขาดความจริงจัง ขาดการปลูกฝังให้สำนึกผู้แก่คนรุ่นใหม่ที่สืบสานต่อประเพณีดั้งเดิม หน่วยงานภาครัฐต้องการประชาสัมพันธ์เพื่อให้คนทั่วมาทำชาวนั้น” (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 15 พฤศจิกายน, 2561) และสอดคล้องกับคำกล่าว ของนางฉวีสิริตา มณีเนตร อายุ 49 ปี เกษตรกร ชาวบ้านสำโรง อำเภอยักษ์ภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ที่กล่าวว่า “ประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าวแทบจะไม่มีให้เห็นแล้ว มีแต่หน่วยงานภาครัฐที่จัดกิจกรรมขึ้นในแต่ละปีแต่บางปีก็ไม่จัด การทำนาในปัจจุบันชาวนาก็ต้องการความสะดวกสบาย เคียวนี่ชาวนาจะไถที่นาเป็นนาแปลงใหญ่เพราะสะดวกในการให้รถเกี่ยวข้าว และอากาศสมัยนี้นั้นร้อนมากต้นไม้นานาก็ไม่มีบังแดด คนสมัยนี้ก็มีความอดทนน้อยกว่าสมัยก่อน ไม่ทนแดดทนฝนเหมือนคนสมัยก่อน ชอบความสะดวกสบายมีเงินก็จ้างรถเกี่ยวข้าวจะเสร็จเร็วกว่า” (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 15 พฤศจิกายน, 2561) อีกประการหนึ่งปัจจุบันด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาพร้อมกับการสูญหายของประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมจนบางครั้งส่งผลให้ชาวนาคนหนุ่มสาวบางคนมองว่าการอพยพหนีเข้าไปทำงานในโรงงานของคนหนุ่มสาวคงเหลือไว้แต่แรงงานที่แก่ชราจนไม่สามารถทำอะไรได้ หวังรอคอยแต่เงินค่าเลี้ยงดูที่ลูกหลานจะส่งเสียให้ทำให้ความผูกพันของคนในชุมชนเริ่มลดน้อยถอยลง ต่างคนต่างแสวงหาในสิ่งที่ต้องการ เอารัดเอาเปรียบกัน และไม่ได้ใส่ใจกับประเพณีวัฒนธรรมที่ปฏิบัติร่วมกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณจนในที่สุดประเพณีที่ดงามก็จะค่อย ๆ เลือนหายไปตามกาลสมัย

ปัจจัยที่ทำให้ประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าวสูญหาย

ปัจจัยที่ส่งผลทำให้ประเพณีวัฒนธรรมการลงแขกเกี่ยวข้าวที่เคยอยู่คู่ชุมชนชาวไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณได้ถูกกลืนหายไปจากสังคมโลกปัจจุบันนั้นมีทั้งปัจจัยที่มาจากภายนอกและปัจจัยที่เกิดขึ้นภายในเองพอสรุปได้ดังนี้

ปัจจัยภายนอก

1. สนธิสัญญาเบาว์ริง ผลของสนธิสัญญาเบาว์ริงทำให้รัฐสยามต้องเปิดเสรีทางการค้า ทำให้รัฐสยามต้องผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมโลก การเปิดเสรีทางการค้าทำให้ต้องยกเลิกระบบการค้าผูกขาดของพระคลังสินค้าส่งผลให้รัฐสยามมีรายได้ลดลง ระบบผลิตเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อยังชีพไปเป็นการผลิตเพื่ออุตสาหกรรมส่งผลให้เกษตรกรต้องหันมาปรับปรุงระบบการผลิตเพื่อสนองต่อความต้องการของตลาดโลก มีการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัย และสารเคมีเข้ามาใช้ในกระบวนการผลิต ทำให้การใช้แรงงานจากคนเริ่มลดลง

2. การปฏิวัติอุตสาหกรรมในประเทศอังกฤษ ซึ่งผลของการปฏิวัติอุตสาหกรรมได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิตเป็นอย่างมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคการเกษตรกรรมเปลี่ยนจากการใช้แรงงานคนมาเป็นการใช้เครื่องจักรในการทุนแรง

3. การเกิดระบบทุนนิยมที่แพร่กระจายทั่วโลก ระบบทุนนิยมส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจทั้งการผลิต การบริโภค การกระจายสินค้าและการบริการในตลาดโลก ตลาดเสรีส่งผลต่อการควบคุมของรัฐ ทุนนิยมส่งผลทำให้เกิดระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ที่มาพร้อมกับกระแสของโลกาภิวัตน์ที่เน้นการผลิตเพื่อส่งออก เน้นการแสวงหากำไรโดยประเทศที่ได้ขึ้นชื่อว่าพัฒนาแล้วของชาติตะวันตกเข้ามาครอบงำผลประโยชน์จากประเทศโลกที่สามและประเทศที่กำลังพัฒนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และประเทศแถบแอฟริกาโดยมีฉันทมติวอชิงตัน (Washington Consensus) เป็นเครื่องมือที่ประเทศพัฒนาแล้วคืออเมริกา นำมาใช้พัฒนาโลกที่สามอย่างแพร่หลาย ซึ่งฉันทมติวอชิงตันนี้เป็นการเปิดตัวเองให้แก่ทุนและอุตสาหกรรมต่างชาติโดยผ่านองค์กรระหว่างประเทศเช่นกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ธนาคารโลก และองค์การการค้าโลก จะถูกกำกับโดยระเบียบเศรษฐกิจระหว่างประเทศเท่านั้น โดยที่ประเทศมหาอำนาจร่วมกับองค์กรโลกบาลสร้างแรงกดดันให้นานาประเทศดำเนินนโยบายตามแผนนโยบายเศรษฐกิจโลกดังกล่าว (รังสรรค์ ณะพรพันธ์, 2548:2) ส่งผลทำให้ประเทศที่กำลังพัฒนาและประเทศที่ด้อยพัฒนาถูกเอารัดเอาเปรียบและถูกช่วงชิงผลประโยชน์จากประเทศมหาอำนาจ

ปัจจัยภายใน

1. ค่านิยมของคนในสังคมเปลี่ยน เมื่อระบบทุนนิยมเข้ามาพร้อมกับกระแสของโลกาภิวัตน์ส่งผลทำให้ค่านิยมของคนในสังคมตามกระแสของชาติตะวันตกแพร่กระจายไปทั่วทั้งในเมืองหลวงและชนบทที่อยู่ห่างไกล กล่าวคือมีการใช้จ่ายแบบฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อ ไหลตามกระแสการบริโภคนิยม วัตถุนิยม วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมเปลี่ยนไป จากที่เคยใช้จ่ายอย่างประหยัด เปลี่ยนเป็น ต้องทานอาหารที่ห่างสรรพสินค้า ตามร้านอาหารที่สวยงามและราคาแพงมาก รูปแบบการแต่งกายก็เปลี่ยนจาก แบบเรียบง่ายไทยๆ มาเป็นการแต่งกายนิยมเลียนแบบตามสื่อกระแสสังคมต่างๆของต่างชาติ ส่วนด้านรูปแบบประเพณีวัฒนธรรมก็เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่

แฝงไว้ด้วยความรักความสามัคคี การช่วยเหลือเกื้อกูลและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน รวมไปถึงการเชื่อฟังผู้อาวุโส ก็เปลี่ยนไปเป็น สังคมแบบปัจเจกชน ต่างคนต่างอยู่ เห็นแก่ส่วนรวมน้อย เห็นแก่ส่วนตัวมาก แก่งแย่งชิงดีชิงเด่น เอารอดเอาเปรียบ แสวงหาผลประโยชน์ใส่ตัวเองโดยหลงลืมชุมชนและไม่เคยนึกถึงผลประโยชน์ของส่วนรวม

2. การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต เนื่องจากมีการพัฒนาเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาเพื่อช่วยในการทุนแรงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคเกษตรกรรม มีการนำนวัตกรรมใหม่เข้ามาใช้ในภาคการเกษตรเช่น รถไถนา รถเกี่ยวข้าวพร้อมอุปกรณ์สีข้าวไปในตัว นวัตกรรมใหม่ดังกล่าวนี้แทบจะไม่จำเป็นที่จะต้องใช้แรงงานคนเลย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ส่งผลทำให้แรงงานในภาคการเกษตรต้องอพยพเข้าไปทำงานในโรงงานที่เมืองหลวง และกลายเป็นทาสของแรงงานชีวิตมีแต่การแก่งแย่ง ชิงดีชิงเด่นเพื่อให้ตนเองอยู่รอดในสังคมปัจจุบัน

จากปัจจัยทั้งภายนอกประเทศและภายในประเทศดังที่กล่าวมา ได้ส่งผลกระทบต่อสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมไทยในชนบทที่ถูกกระแสของโลกทุนนิยมโลกาภิวัตน์เข้าครอบงำและได้สร้างความเสียหายให้กับประเทศที่กำลังพัฒนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนยากจนในประเทศเหล่านั้น (Joseph, E. Stiglitz, 2010:7) ซึ่งประเทศไทยก็เป็นหนึ่งในประเทศที่กำลังพัฒนานั้นด้วย

สรุปผล

ประเพณีการลงแขกเกี่ยวข้าวเป็นประเพณีที่แสดงให้เห็นถึงความรัก ความสามัคคีของคนในชุมชน กิจกรรมการช่วยเหลือเกื้อกูล พึ่งพาอาศัยกันในทุกฤดูกาลเกี่ยวเกี่ยวข้าวในนา ซึ่งการลงแขกเกี่ยวข้าวนี้จะเป็นการขอแรงงานจากเพื่อนบ้าน ญาติสนิทมิตรสหายในหมู่บ้านให้มาช่วยกันเกี่ยวข้าวเพื่อให้งานเสร็จเร็วขึ้นโดยไม่ต้องจ่ายเป็นค่าแรงงานแต่เจ้าของงานต้องเตรียมกับอาหารคาวหวานไว้ให้กับผู้มาช่วยแรงงานแทนค่าจ้าง ซึ่งประเพณีวัฒนธรรมนี้ได้ปฏิบัติร่วมกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ แต่หลังจากที่ไทยได้ลงนามทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับประเทศอังกฤษได้ส่งผลถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างใหญ่หลวงกับประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นทั้งทางด้านการเมือง สังคม วัฒนธรรมและด้านเศรษฐกิจ จากการเปิดเสรีทางการค้าทำให้ประเทศไทยต้องเปลี่ยนระบบการผลิตสินค้าจากการผลิตเพื่อชีพ เป็นการผลิตเชิงพานิช สิ่งเหล่านี้ได้นำความเสียหาย และการล่มสลายทางสังคมมาสู่ชุมชน โดยเฉพาะชุมชนในภาคเกษตรกรรมที่เคยอยู่อาศัยพึ่งพากันแบบญาติพี่น้อง มีความสามัคคีรักใคร่กลมเกลียวกัน มีขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมร่วมกัน แต่พอระบบทุนนิยมเข้ามาทำให้ต่างคนต่างแข่งขันเร่งรีบเพื่อจะผลิตสินค้าของตัวเองให้ทันกับความต้องการของตลาด ระบบการผลิตเปลี่ยนจากการเคยขอแรงงานให้มาช่วยกัน กลับกลายเป็นต้องแลกด้วยค่าจ้างมีระบบเงินตราเข้ามาแทนการแลกเปลี่ยนแรงงานกัน ความรักความสามัคคีของคนในชุมชนเริ่มลดน้อยถอยลงเพราะไม่มีประเพณีวัฒนธรรมที่คอยยึดเหนี่ยวและยึดโยงจิตใจไว้ด้วยกัน ดังจะเห็นได้จากประเพณีการลงแขกเกี่ยวข้าวที่กำลังจะสูญหายไปพร้อมกับ การเข้ามาของระบบทุนนิยมโลกาภิวัตน์ที่ตามมาด้วยยุทธศาสตร์การพัฒนาของประเทศมหาอำนาจทางด้านเศรษฐกิจที่ได้ขึ้นชื่อว่าเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วอย่างประเทศอเมริกา เพื่อให้ประเทศที่กำลังพัฒนาต้องเจริญรอยตามหากต้องการพัฒนาประเทศของตนให้มีเศรษฐกิจที่มั่นคง มั่งคั่งและร่ำรวย ซึ่งผลของการพัฒนาแม้จะทำเพื่อสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีต่อประชาชนตามนโยบายของภาครัฐที่อยู่ภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาของประเทศมหาอำนาจที่ต้องการให้ประเทศ

พัฒนาทำให้ทันความเปลี่ยนแปลงของระบบโลก หรือมุ่งหวังเพื่อพัฒนาให้เศรษฐกิจมีอัตราการขยายตัวและเติบโตเทียบเท่ากับนานาอารยประเทศ แต่ผลที่ได้กลับทำให้ความเป็นชุมชนและวิถีชีวิตที่ดีแบบดั้งเดิมล่มสลาย เพราะการพัฒนาที่มุ่งวิ่งตามประเทศพัฒนาโดยไม่มองกลับมาว่าชุมชนของตนเองมีพื้นฐานความมั่นคงหรือไม่ เพียงใด การขาดความตระหนักรู้ในวิถีบริบทชุมชนท้องถิ่น นำมาซึ่งความหายนะและความยากจนของคนในท้องถิ่นมากกว่าเดิม วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมหายไปจากชุมชน หมู่สาววัยแรงงานอพยพครอบครัวไปทำงานในเมืองหลวง เหลือไว้แต่คนแก่ชราที่มีแค่ลมหายใจรอคอยลูกหลานจะส่งเงินมาให้ ความรักความสัมพันธ์ในครอบครัวเริ่มจางหาย การช่วยเหลือเกื้อกูลกันดีค่าเป็นเงินตราไปหมด แรงงานในภาคเกษตรกรรมกลายเป็นแรงงานที่ไร้ชีวิตเป็นนวัตกรรมเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่ควบคุมได้ด้วยระบบคอมพิวเตอร์ และสุดท้ายประเพณีวัฒนธรรมตามครรลองวิถีชีวิตของเกษตรกรก็คงเลือนหายไปตามกาลเวลาเหลือไว้เป็นแค่ตำนานที่บอกกล่าวเล่าขานกันจากรุ่นสู่รุ่น ปัจจุบันประเพณีการลงแขกเกี่ยวข้าวซึ่งเป็นประเพณีที่เปรียบเสมือนการบูรณาการของการนำเอาความสามัคคี กำลังแรงงาน การพึ่งพาเกื้อกูล การยึดโยงจิตใจความเป็นหนึ่งเดียวของคนในชุมชนมาถักทอให้เห็นถึงวัฒนธรรมของการมีน้ำใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมที่บรรพบุรุษได้ร่วมแรงร่วมใจกันเพื่อสร้างระบบการผลิตที่เปรียบเสมือนศูนย์รวมความเป็นหนึ่งเดียวและความสามัคคีของคนภายในชุมชนแต่นับวันประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าวแทบจะเลือนหายไปจากสังคมไทยโดยแทบจะไม่ทิ้งร่องรอยให้เห็นกันอีกเลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือที่เรียกว่าภาคอีสานของไทย

ภาพประเพณีการลงแขกเกี่ยวข้าว

ที่มาภาพ จาก: <http://www.rakbankerd.com/agriculture/page.php?id=6566&s=tblrice>.

References

- Benlo, W. kunningham, C and lee, K. (2004). *sōknātkam Sayām : kānphatthanā læ kān tæē salāi khōng sangkhom Thai samai mai*. [A Siamese Tragedy: Development & Disintegration in Modern Thailand]. Thonsila, S. translate. (3rd). Bangkok: Komol Plengthong Foundation
- Boonmee, T.(2004). *lōk MODERN & POST MODERN*. [MODERN & POST MODERN]. (3rd). Bangkok: Saitan.
- Boonyawatchevin, P. (2017). *krasækhwām khit satchaniyom : bot parithat būangton*. [Realism trends: preliminary review. *Veridian E-Journal*. Thai edition, 9(2), (May-August), p. 1537-1548
- Chang, H. (2010). *yīsipsām things they don t tell you about capitalism*. [23 things they don't tell you about capitalism]. New Zealand: penguin books.
- Chang, H. (2010). *23 things they don't tell you about capitalism*. New Zealand: penguin books.
- Charoensin, O. (1999). *wāt kammakān phatthanā : 'amnā khwāmrū khwām čhing 'ēkkalak læ khwāmpen 'ūn* .[Development discourse: power, knowledge, truth, identity, and others]. Bangkok: Krirk University Textbook Research and Production Center.
- Dithan, K. (2017). *prawattisāt wādūai khwām 'ot yāk pak hæng tāmduai prasitthiphap̄ nayobāi rat Sayām*. [History of poorness followed by the efficiency of the Siamese government policy]. Retrieved November 23, 2018, from <http://www.greennews.agency/?p=15152>.
- Jacobs, A. (2014). Realism in Theories of international relation. ["Realism" in Theories of international relation.] 22-36, Edited by Siegfried Schieder& Manuela Spindler: Routledge.
- Jacobs, A. (2014). *"Realism" in Theories of international relation, 22-36*, Edited by Siegfried Schieder& Manuela Spindler: Routledge.
- Joseph, E. (2010). *Globalization and its discontents : lokāphiwat thī lomsalāi*. [Globalization and its discontents: The globalization that collapsed, Lorserevanich, k. Translate. Bangkok: ASTV manager.
- Lailuk, S. and Others. (n.d). *kān prachum kotmāi pracham sok (lem nung , 2,4 - nung 2,15 - nung 8,20,22,23 læ lem phōēmtōēm*. [Era Law Conference (Book 1,2,4-12,15-18,20,22,23 and additional books]. Phanakhon: Daylima.

- N thalang, A. Jamarik, S. Kanari, T. Sreariya, Y. and Sangthong, C.(2008). un^{ch}ai nai khwāmmankhong chū thong sēthakit phōphiāng.[Peace of mind in holding the Sufficiency Economy]. Bangkok: vethetat
- Pilanopart, O. (2003). kroṇ wāt kammakān wikhrō koṛānī suksā Thai.[Discourse framework for analyzing Thai case studies]. Bangkok: Chulalongkorn University.
- Riss, M. (2012). Global Political Philosophy.[Global Political Philosophy]. Newyork: Palgrave Macmillan.
- Riss, M. (2012). *Global Political Philosophy*. Newyork: Palgrave Macmillan.
- Robert, J & Georg, J. (2016). International relations : Theories and Approaches.[International relations : Theories and Approaches]. (6Th). Uk: Oxford Press.
- Robert, J & Georg, J. (2016). *International relations: Theories and Approaches*. (6Th). Uk: Oxford Press.
- Roungsilp, C. (1984). prawattisāt Thai samai PhōSo - : dān sēthakit .[Thai history, 1809-1945: Economic aspects]. (2nd). Bangkok: Thaiwatanapanich.
- Sataarnan, C. (2014). lōkāphiwat kap khwāmpen than rawāng prathēt. [Globalization and international justice, In Vera Soomboon]. Bangkok: Kobfai
- Silapawatanatham. (2014). praphēnī longkhæk kiēokhāo khwāmsamphan khōng khonnai chumchon.[“Long kaek keaw kao” Culture tradition relationship of people in the community. 36(2), December.
- Thanaponpan, R. (2005). chantha mati wō ching tan. [Washington consensus]. Bangkok: Kobfai.
- Thanaponpan, R. Kanjanapan, A. (2009). lōkāphiwat thōngthin phiwat nayobāi phiwat. [globalization Localized Corporate Policy]. Bangkok: printing limited.
- Thentavon, V. (2018). sēthakit yuk prap tuā khao sū khwām thansamai nai ratchakān thī 4,5 tām bāep tawantok (PhōSo sōngphansāmroṛsīpsī - sōngphansīroṛhasīpsām). [Adaptive economy into modernity in the reign of King Rama 4,5.(1801-1910). Retrieved November 23, 2018, from <http://www.matichon.co.th/article/news/1101062.html>
- Wongkhun, P. (2004). sāng sangkhom mai : chumchanāthiptai - thammāthiptai. [Create a new society: Chumchanathiphatai-Thammathiphatai]. Bangkok: Vethetat.